

Gömöri György

A százéves Faludyról, több szemszögből és olvasatban

1

Az 1962-ben megjelent *My Happy Days in Hell* (Pokolbéli víg napjaim) Faludy György meglehetőleg legjobb, s mivel az olvasmányos próza mindig népszerűbb a költészetnél, biztosan legnépszerűbb műve. Nem tudom, hány kiadása jelent meg Magyarországon–Angliában a Penguin Kiadó most felújította közép-kelet-európai zsebkönyv sorozatában Kunderával és Mrožekkel együtt. Nemrégiben (amikor valaki nyilvánosan megtámadta Faludyt) újraolvastam a *Pokolbéli*t, és ha lehet, most még nagyobb hatást tett rám, mint első (angol nyelvű), illetve későbbi magyar olvasatában.

Két okból: egyrészt, mert ez az önéletrajznak szánt mű pikareszk-regénynek is olvasható – a szerző életútja a történelem szeszélyei szerint kanyarog és roppant változatos; másrészt, mert ennél jobb könyvet a Rákosi-rendszer terrorjáról magyarul aligha írtak. Jóllehet nagyra tartom Szász Béla *Minden kényszer nélkül* című dermesztő beszámolóját a Rajk-per körülményeiről és saját meghurcoltatásáról, azt Szász egy viszonylag kis csoport, a háború előtt Nyugatra menekült, s onnan visszatért kommunista emigránsok nézőpontjából írta, és narratívája voltaképpen befejeződik elítélésével, a Rákosi-korszak kezdetével. Az ugyancsak nyugati emigrációjából visszatért Faludy Györgyöt viszont Recskre internálták, és a recski tábor akkoriban rosszabb volt, mint a váci börtön. Inkább olyan, mint Mauthausen, csak az örök nem nációk voltak, hanem primitív ávósok, és nem vertek agyon mindennap pár rabot „fegyelemsértés” miatt, vagy csak úgy kedvtelésből. Azok a társai, akik vele együtt túléltek Recsket, egybehangzóan állítják, hogy Faludyt szerették, nemcsak mert esténként színes mesékkal, történelemmel és filozófiával szórakoztatta a társaságot, hanem mert nem törte meg a terror, próbálta tartani a foglyokban a lelket. Recskben, sötétzárkában, fejben írta (jobban mondva tanulta be) néhány emlékezetes verset – köztük a *Nyugat-Ausztrália* címűt, ami az akkori magyar líra legszebb darabjai közé tartozik.

Közvetve: Faludy viselkedése éppen az ellenkezője volt Szász Béláénak. Alkat kérdése, ki hogyan reagál az erőszakra, arra, hogy a politikai rendőrség hamis vallomást akar kicsikarni egy-egy emberből. Szász eldöntötte, hogy ő nem vall be semmi olyat, amit nem követett el – ha agyonverik, hát agyonverik. Faludy, akinek élénkebb volt a képzelete, és talán jobban ismerte a diktatúrák erőszakszerveinek módszereit, letartóztatása után gyorsan eldöntötte, hogy mindent bevall, amit kérnek tőle, ha ezzel másoknak nem árt. Amerikai kém volt, beszervezték? Természetesen. De a *Pokolbéli víg napjaim* egyik legmulatságosabb jelenete az, amikor kihallgatója, aki nemcsak az angollal áll hadilábon, de a világirodalomban sem jártas, követeli, hogy mondja meg, hogy hívták az amerikai ügy-

nököket, akik beszervezték. Faludy gyorsan megnevezi William Blake-et és Edgar Allan Poe-t, lehet, hogy a harmadiknak Walt Whitmant mondja (erre később hol emlékszik, hol nem emlékszik), mire az ávós: „betűzze a nevüket! A franc törje ki a rohadt imperialistákat, akiknek ilyen nehéz nevük van!” Ennyi volt az akkori koholt pereknek a valóság tartalma.

Recsket egyébként Faludy a tőle megszokott módon pozitívan értelmezte. A szenvedés általában nem nemesít, s ezt a nyíltan hedonista költő mindig igyekezett elkerülni, de az olyan szenvedés, amit másokkal megosztunk, élményt jelenthet. Elfogadhatjuk, hogy korábbi önzésétől nagyrészt megszabadulva Faludy „jobb” ember lett Recskén, ugyanakkor (mint ezt első hazai interjújában, 1988-ban elmondta) itt, a szörnyű munkatáborban találta meg igazi magyar közönségét. A harmincas években szerzett Villon- és Heine-átköltéseit többnyire csak a budapesti – helyesebben: a lipótvárosi – polgárság fiai és leányai olvasták nagy lelkesedéssel, Recskén viszont jelen volt keresztmetszetben az ország egész lakossága, arisztokratáktól kulákokig, egyetemi tanároktól szociáldemokrata munkásokig. Recsk után, részben annak köszönhetően, Faludy Györgyöt egy virtuális nemzet olvasta.

Már aki a Kádár-rendszerben hozzájutott. Londonban és Torontóban biztosan többen olvasták Faludyt, aki 1956-ban (másodszor is) elmenekült az országból, de továbbra is magyarul írta verseit. Az 1980-ban, New Yorkban Püskiné kiadott *Összegyűjtött versei* alapján úgy látszik, verseinek jó kétharmada idegenben született. Már első, 1938-as emigrációjából vannak köztük maradandó darabok. Különösen megragadó az *Óda a magyar nyelvhez* című verse, amit nem sokkal azelőtt írhatott Párizsban, hogy a németek bevonultak a Champs Elysée-re. Csak néhány sorát idézem, először a második versszakból:

*Magyar nyelv! Vándorutakon kísérőm,
sértett gőgömben értőm és kísértőm,
kínok közt, gondjaimtól részegen
örökzöld földem és egész egem...*

majd a befejező sorokat:

*nem hűs palackok tiszta óbora,
nem billentyűre járó zongora,
de erjedő must, könnyeinkben úszó
tárogatószó.*

Ez a befejezés kissé szentimentális, s bár később, Recsk után Faludy már ilyen érzelmesen nem tud közeledni ahhoz az elemhez, amelyik véglegesen és végzetesen a magyarsághoz kapcsolja, úgy gondolom, mégis emblemátikus. Olyan „nehéz hűséget” kényszerít a költőre, amit az hosszú élete végéig nem fog, nem is akar megtagadni.

2

Faludy elsősorban az érzékek költője. Pontosabban lírájának alapállása az, hogy a világot szenzuálisan, az öt érzéken át fogja fel és fejezi ki. Bár későbbi verseiben feltűnnek transzcendens elemek és valamiféle, a kései Kosztolányihoz hasonló deista világerzés szüremlik be lírájába, mégis alapvetően azt reagálja le, amit a világból érzékszerveivel és intellektusával tapasztal. Ezt látni korai, 1933 és 1938 közötti, erősen „villonos”, illetve „brechtes” verseiből. Ilyesféle a *Ballada Faludy György egyetlen szerelméről*, amelyik négy részből áll, négy nővel való viszonyát írja le, stilizáltan ugyan, de eléggé érzékletesen.

Mert huszonhét éves korában Francois Villon átköltéseivel lett Faludy ismertté. Ezzel „robbant be” az irodalomba. Mivel kötetének címe *Villon balladái* volt, számosan támadták – meglehetősen átköltötte ugyanis a XV. századi francia vágáns-költő verseit. (Ezekből már jóval Faludy előtt, mert 1929-ben József Attila is fordított.) De Faludy már az első, 1937-es kiadás utószavában megírta, hogy ő ezeket a költeményeket Villon témáira írt saját *átköltéseinek* tekinti, s hogy ez különösen áll pl. a *Haláltánc* című balladára. Hasonlóan járt el Heine *Németország* című versciklusával kapcsolatban, mert úgy vélte, így tiltakozhat legeredményesebben Németország újramilitarizálása és a hitlerizmus ellen. Ez azt is jelentette, hogy helyenként eléggé modernizálta Heine e remek, a huszadik században is aktuális szatirikus költeményét.

Érdemes összevetni Faludy György egy ismert átköltését József Attila műfordításával. Utóbbi így magyarította meg a *Négysorost*:

*Francia vagyok, mérgeledhetem.
Ponthoise-i Párizs volt szülőhelyem.
Most hát egy kenderkötéltől fejem
Megtudja majd, hogy mit nyom fenekem.*

Faludy pedig így:

*Francia vagyok Párizs városából,
mely lábam alatt a piszkos mélybe vész,
s most méterhosszan lógok egy nyírfaágról,
s a nyakamon érzem, hogy a seggem mily nehéz.*

Melyik fordítás hívebb az eredetihez? Formailag nyilván József Attiláé, aki megőrzi a négy soros A-A-A-A rímképletét. Fordításának második sora azért nem értelmezhető igazán, mert a francia eredetiben úgy áll „Ponthoise” Párizshoz képest, mintha mondjuk Göd vagy Békásmegyér állna Budapesthez viszonyítva. A kicsiny, de „fontosabb” Ponthoise mellett ott van még Párizs, ez tehát Villon nehezen fordítható tréfája. A „kenderkötél” sincsen benne az eredetiben, ez József Attila saját hozzáadása. Ami a Faludy-verziót illeti, az kétségtelenül frappánsabb. Átalakítja a rímképletet A-B-A-B-re, nem törődik Ponthoise-zal, de már a nyírfaággal szemléletesebbé teszi a verset, és csattanója kiváló: a „mélybe vész”-re a durván groteszk „seggem mily nehéz” rimel. Ez lesz jellemző a későbbi Faludy-versekre is: érzékletesség, némi vulgaritás és bizalmaskodó hangvétel (Freud Zsiga, Charlie Darwin stb.), barokkos szóhasználat és ügyes, helyenként pazar rímkezelés.

Verseinek már korábban említett 600 oldalas (!) New York-i kiadását lapozgatva az olvasónak feltűnik, hogy bár Faludy palettáján szinte minden szín megvan, és a nagyvilágban éppoly fesztelenül mozog, mint a történelemben, verseiben néha eléggé bőbeszédű. Szóból is megárt a sok. Faludy mesterének alighanem Kosztolányit tartotta, de legtöbb verséből hiányzik Kosztolányi versszerkesztő ökonómiája. Leleményes költő, de túl sokat, túl gyorsan ír – később ezért is dolgozza át gyakran saját verseit (még az *Óda a magyar nyelvhez* is több változatban létezik). Ami versbeszédét illeti, vannak filozófiai igényű versei, amelyek Szabó Lőrincsel mutatnak hasonlóságot, például a *Fehér egerek*, de politikai verseiben, szatíráiban sokkal szókimondóbb, mint a *Tücsökzene* szerzője. Faludy ugyanis általában kétfelé vág: nemcsak a szovjetek és hazai kiszolgálóik vannak a begyében, hanem mindenki, aki nem elég igényes, nem elég okos és művelt, de ugyanakkor valamilyen hatalom birtokosa. Idézzük csak *Szerény deklaráció* című, az ötvenes évek végén Londonban írt kis epigrammáját:

*Szovjet nacsalnyikok,
jenki hülyék helyett,
hazai cenzorok,
párttitkárok helyett,
siker, pénz, kényelem
és törtetés helyett
tudjátok mi vezet?
A lelkiismeret.*

Az én nemzedékem különösen számon tartja Faludynak azokat a politikai verseit, amelyek történelmi keretbe helyezik mindazt, ami Magyarországon történt és történik. Nagy Imre kivégzéséről írt versében Faludy így mutatja be fizikai valójában a forradalom miniszterelnökét: „...s egy óra sem kell már, amíg / Kossuth Lajost, Rákóczit, Dózsát / beérik kurta lábai”, majd Nagy Imre szelleméhez írt versében ugyanőt mint a recski politikai foglyok megmentőjét, a lassú halálra ítélteknek az ötvenhármasszias amnesztiával életet adó hőst méltatja: „Így lettél / apám után apám”. És persze évekkel később megírja az „Ezerkilencszázötvenhat, te csillag” című szép versét is, amelyik kihagyhatatlan a forradalmi versantológiákból, ha nem éppen címadójuk.

A világ további sorsát illetően Faludy az idő múltával egyre pesszimistább. Az „*Alkalmi vers a világ állásáról – Koestlernek*” (a cím kis csavarással egy József Attila-verset idéz) 1975-ben íródott, de üzenete mintha ma is érvényes lenne: „*Elérkeztünk oda, hol az / embertelen az emberi, / s míg virul minden anyagi, / elpusztul minden szellemi?*”, és az *Összegyűjtött versek* vége felé van egy figyelemre méltó szonett, *A kilencvennyolcadik*, amelyben Faludy hitet tesz a kor mellett: mindenek ellenére jó volt élni a huszadik században, amikor kiváló fogorvosok működtek és nem égették meg az embert eretnek nézeteiért, de ugyanakkor rettegve tekint a jövő elé: „*s tudtuk, mi jön? s mikor így állunk, ahogy állunk / s nézzük a lassan ránk hulló ködöt / s a szakadékot lábaink előtt*”. Faludy még megérte a vasfüggöny leomlását és a múlt század utolsó, optimista évtizedét, amikor úgy látszott, hogy a megnövekedett szabadság mellett egy időre béke is lesz a világban. Öregkori hazatérése és összes műveinek hazai kiadása volt a sors jutalma egy változatos, gazdag, de hányatott és lényegében átbolyongott életért. De *A kilencvennyolcadik* jóslata, meglehetősen érvényes marad a huszonegyedik századra, azzal a kiegészítéssel, hogy ma már egyre élesebben látjuk a kirajzolódó szakadékot, s egyre kevésbé hisszük, hogy meg tudunk kapaszkodni valamiben a szakadék szélén.

3

Faludyhoz elég korai olvasmányemlékeim fűződnek. A belvárosi házban, ahol felnőttem, fényképész barátunknak kiváló könyvtára volt, ebben még gimnazista koromban ráakadtam *A pompeji strázsán* második, 1946-os kiadására. Volt olyan ismerősöm, aki féltve őrzött egy háború előtti Villon-balladáskötetet, s betéve tudott sorokat a Faludy-átköltésekből. Anyám, aki újságíróként dolgozott, személyesen is ismerhette a költőt – mindketten szociáldemokraták voltak, és alighanem többször találkoztak. Mintha én is láttam volna Faludyt pár percre a Magyar Írószövetség emlékezetes 1956. szeptemberi közgyűlésén, ahol teljes gőzzel folyt a korábban bebörtönzött írók rehabilitációja, munkásságuk elismerése. Utána már csak Londonban találkoztunk 1957-ben.

Mit csinált Faludy Londonban? Pár évig, amíg Angliában működött a lap, többedmagával szerkesztette a hazulról kimentett *Irodalmi Újságot*. Ez a „többedmagával” azért

fontos, mert mi, akkori fiatalok inkább a másik szerkesztő, Szabó Zoltánhoz húztunk, inkább az ő politikai véleményét osztottuk. Faludy, részben a Rákosi-korszakban szerzett tapasztalatai alapján harcos antikommunista lett, szkeptikus minden Nyugat és Kelet közötti békülési, illetve megegyezési kísérlettel szemben. Szabó Zoltán, majd később a lapot Párizsban tovább szerkesztő Méray Tibor világosabban tájékoztak a politikában, mint Faludy György, aki (hogy csak egy tévedését említsem) sokáig jóban volt a pár évvel 1956 után a csúfos hazatérés útját választó átkatolikus pozőr Horváth Bélával. Igaz, Faludy kapcsolata Artur Koestlerrel fontosnak bizonyult a hazai írók megmentése ügyében – lehet, hogy hiteles a történet, amit Faludy megírt, hogy végül is Nehrun keresztül sikerült elérniük: egyetlen író se végezzenek ki „ellenforradalmi lázításért”. Persze a Gáli–Obersovszky-ügy idején nem csak Faludyék szerveztek tiltakozó mozgalmat. Mi Oxfordban egy tucat egyetemi tanárral, köztük kommunista párttagokkal, aláírtunk egy, a halálos ítéletek ellen tiltakozó ívet, amit az angol lapok közöltek. Ugyanez folyt Párizsban, Rómában, szinte mindenütt Európában, nem csoda, hogy a végén Kádárék meghátráltak. Annál fájdalmasabb volt, hogy mivel a Nagy Imre-per előkészítése a legnagyobb titokban folyt, annak kimenetelére a nyugati közvélemény a legcsekélyebb nyomást sem tudta gyakorolni.

Faludy nem volt jó szerkesztő. Kedves embernek ismertük, akivel a szerkesztőségben mindenről jól el lehetett beszélgetni, de a londoni *Irodalmi Újság* fennállása idején több ízben elvesztett kéziratokat, szórakozottan, kicsit műkedvelő bohémsággal csinálta az akkor még elég sűrűn megjelenő lapot. Mint költőt és műfordítót becsültük, mint szerkesztőt és politikai elemzőt kevésbé. Ezzel nem álltunk egyedül mi, a fiatalabb nemzedék kritikusabb szemléletű tagjai. Az *Irodalmi Újság* történetével foglalkozó, Nagy Csaba válogatta levelezés-antológiában olvasható Kéthly Anna levele, amit Brüsszelből írt Ignotus Pálnak. Utóbbi nyilván panaszkodott a jeles politikus asszonynak Faludy egyes vitatható kijelentései miatt, aki erre így válaszolt: „*Faludy naív volt politikai kérdésekben... Faludynak a tehetsége nagyobb, mint a tájékozódási képessége.*” Fejtő Ferencnek hasonló véleménye volt a *Pokolbéli víg napjaim* szerzőjéről.

És mivel a Recskén szerzett tapasztalatai lesújtóak voltak, egyre kevésbé bízott az ötvenhatos emigráció jövőjében. Emlékszem egy magyar irodalmi estre a londoni kvéerek Friend’s House nevű épületében, ahol én is felolvastam egy újabb verset. *Hajnali úton* volt a címe, s benne megfogalmaztam valamit, amit makacsul hittem emigrációm kezdetétől fogva. 1959-ben ezekkel a szavakkal fejeztem be versemet: „*de hűtlenséges hűségem tart, amíg csak élek – / megyek a dumfriesi úton, pesti hajnalok álmát / álmodom, és tudom: az út végén hazaérek.*”. Az est végén Faludy (nekem már „Gyurka”, nem „Gyurka bácsi”) odajött hozzám és szelíden megrótt. Kérem, miért? Nem tetszett a vers? Tetszett, mondja, de ne hidd, hogy mi valaha is hazatérünk. Mi már itt fogunk meghalni. – Faludy akkor már majdnem ötvenéves volt. Nem gondolta, hogy jóval kilencvenen túl és fiatal házasként (!) éri a halál.

Miután a hatvanas évek végén Faludy Torontóba költözött, sokáig nem találkoztunk. Elismerő kritikát írtam később a *World Literature Today* című folyóiratba verseinek angol nyelvű válogatásáról, bár nem átalítottam megjegyezni, hogy a kötet legrosszabb fordítása a nagy híró Koestler Artúrtól származik. Majd egy angol irodalmi lapban vitába bocsátkoztam Mikes Györggyel, aki azt találta írni Faludyról, hogy ő a legjobb élő magyar költő, mivelhogy „szabadon azt írhatja, amit akar”. Megneveztem még néhány Magyarországon élő költőt, akiket nem becsültem kevesebbre Faludynál, hiszen a versek megítélésében gyakran nem azok szókimondása, illetve igazságtartalma a döntő. Válaszában Mikes mentegetődzött: persze, vannak más kiténő magyar költők is, de Faludy György akkor is *primus inter pares*, egyenlők között az első. Ebben maradtunk.

1993-ban egyszerre tüntettek bennünket ki a Parlamentben Nagy Imre-émlékéremmel. És mindketten megkaptuk a Salvatore Quasimodo-díjat, Faludy néhány évvel utánam, egy szép szonettjéért. Akkor a fürediek (mert az idős költő már nehezen utazott), kettőnkért külön kocsit küldtek Budapestre. Kellemes kocsit volt ez, Faludyn és a sofőrön kívül velünk volt még Eric Johnson, Faludy kanadai barátja, aki mellettem ült a hátsó ülésen és Senecát olvasott latinul. Eric pár év alatt egész jól megtanult magyarul – hallottam, ahogy magyarul kért kávét egy útszéli kávézóban. Faludy egész úton anekdotákat mesélt, szórakoztatta a társaságot.

Balatonfüreden aztán (mert ez éppen 2000-ben volt) bankettel ünnepeltük a költő kilencvenedik születésnapját. Egy óriási teremben roskadásig álltak az asztalokon a húsok, kenyerek, saláták és gyümölcsök, de süteménynek nyomát sem láttam. Egy idő után szokásos közvetlen modoromban megkérdeztem a jelenlevő olasz nagykövettől: „Sütemény nem lesz?” Mire ő csak annyit mondott: „Várjon pár percet”. És csakugyan: hamarosan szétcsapódtak a terem végén a szárnyas ajtók és behoztak két hatalmas tortát, egy csokoládésat és egy fehér krémeset – utóbbi tetején egy filigrán Pegazus emelte magasba lábát. Faludy odacsoszogott a tortákhoz és elkezdte szeletelni őket.

Így hát elmondhatom: ettem Faludy születésnapjára tortájából. És örülök, hogy nemcsak olvashattam, hanem személyesen ismertem ezt az ellentmondásaival együtt is szeretni való költőt és íróat, akinek életműve megkerülhetetlen a huszadik század magyar irodalmában.